

YAYINA HAZIRLAYAN:
ÖZLEM KUMRULAR

Halil İnalçık,
İdris Bostan,
Feridun M. Emecen,
Metin Kunt, Emilio Sola,
Özlem Kumrular,
Miguel Angel de Bunes Ibarra,
Paulino Toledo,
Xavier Sellés-Ferrando,
Alain Servantie,
Fernando Fernandez Lanza,
James Nelson Novoa,
Nurcan Yazıcı

MUH TESEM SÜLEY MANI

MUHTEŞEM SÜLEYMAN
Yayına Hazırlayan: Özlem Kumrular

TİMAŞ YAYINLARI | 4167
Osmanlı Tarihi Dizisi | 110

PROJE EDITÖRÜ
Neval Akbiyık

EDITÖR
Zeynep Berктаş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

İÇ TASARIM
Tamer Türp

1. BASKI
Şubat 2017

2. BASKI
Şubat 2017, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-2471-1
9 786050 824711

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

YAZARLAR / 7

ÖNSÖZ / 11

AVRUPA DEVLETLER DENGESİ VE
OSMANLI-FRANSIZ İTTİFAKI, 1525-44

HALİL İNALCIK / 15

KANUNİ VE AKDENİZ SİYASETİ 1530-1550

İDRİS BOSTAN / 33

“BÜYÜK TÜRK”E PANNONIA DÜZLÜKLERİNİ AÇAN SAVAŞ
MOHAÇ, 1526

FERİDUN M. EMECEN / 57

SULTAN SÜLEYMAN VE NİKRİS

METİN KUNT / 111

UYUYAN ADAMI UYANDIRMAK:
İSPANYOL “HABER” EDEBİYATINDA SÜLEYMAN’IN SON YILLARI

EMILIO SOLA / 119

İMPARATORLUĞUN “UÇBEYİ”
I. FERDİNAND’IN KANUNİ’YLE İLK YILLARI

ÖZLEM KUMRULAR / 147

V. CARLOS, VENEDİK VE BABİALÍ: DIEGO HURTADO DE
MENDOZA'NIN VENEDİK'TEKİ BÜYÜKELÇİLİĞİ
MIGUEL ÁNGEL DE BUNES IBARRA / 163

TÜRKİYE SEYAHATI ADLI 16. YÜZYIL ANONİM İSPANYOL ESERİNE
GÖRE TÜRKLERDEKİ ESARET SİSTEMİ
PAULINO TOLEDO / 191

TÜRKLERİN I. VİYANA KUŞATMASI'NIN
İSPANYOL EDEBİYATINDAKİ YANKILARI
XAVIER SELLÉS - FERRANDO / 203

16. YÜZYILDA OSMANLI'NIN SİYASİ İMAJİ:
DIEGO HURTADO'DAN VENEDİK SENATOSUNA ARİSTO DERSİ
ALAIN SERVANTIE / 225

“BÜYÜK TÜRK” SÜLEYMAN'IN ATLI ALAYI
FERNANDO FERNÁNDEZ LANZA / 243

MOISÉS ALMOSNINO'NUN
MUHTEŞEM SÜLEYMAN PORTRESİ
JAMES NELSON NOVOA / 273

KANUNİ DÖNEMİ OSMANLI BAŞKENTİNDE
İMAR FAALİYETLERİ VE MİMARLIK TEŞKİLATI
NURCAN YAZICI / 291

İNDEKS / 321

ÖNSÖZ

Günümüze yaklaştıkça, arşiv kaynaklarının çoğalıp, çeşitlenip detaylandığı tartışma götürmez bir gerçek. Özellikle 1526 Mohaç Savaşı'nı takiben, Avrupa arşivlerinde Osmanlı'ya dair belgeler hızla artar. Haberler (*avisos*), elçi raporları, Venedik balyoslarının senatoya sundukları raporlar (*relazioni*), kilisenin basıp dağıttığı, karşı propaganda için kullanılan birkaç folyoluk "kitapçıklar", vakayinameler; Cebelitarık'a yapılan saldırı (1540) zamanında tutulan günlüğe benzer tutanaklar; hükümdarlar, büyükelçiler, elçiler, kral naipleri, valiler ve din adamları çemberinde dönen mektuplar; seyahat eden casus, tüccar ve din adamlarının verdikleri yazılı ya da sözlü haberler; *Carolea* gibi başka bir hükümdarın zaferlerini anlatırken Osmanlı'nın savaştaki profilini de ince ayrıntılarla sunan zafernameler; bugün çoğu tam olarak basılmamış antlaşmalar ve saymaya imkân olmayan geniş bir külliyatın büyük bir kısmı hâlâ arşivlerde gün ışığına çıkmayı beklemektedir.

16 ve 17. yüzyıllarda Türklerle ilgili haber toplama ve dinleme çılgınlığını görmek için, gerçek veya kurgu bir olay üzerine yazarın hayal gücünü kullanarak ve uydurmalar / eklemeler yaparak renklendirdiği bir tür olan vaka anlatılarının (*relación de sucesos*) İspanya'daki örneklerini ele almak yeterli olacaktır. 1500-1800 arasında Amerika'ya dair sadece 52 belge bulunurken, Türklere dair 186 belge olması hayli çarpıcıdır. Özellikle İspanya gibi ekonomik, siyasi ve sosyal odağını yeni kıtaya kaydıran bir ülkede Türklere dair anlatıların, bu yeni keşfedilen kıtaya dair anlatıların neredeyse dört katı olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur.

Bu belgeler, Osmanlı tehdidinin kapıya dayandığı Kanuni Sultan Süleyman döneminde hayret uyandırıcı bir ayrıntı bombardima-

nıyla ortaya çıkar. Bu belgelerin en zenginleri şüphesiz *avisolar*dır. Emilio Sola'nın *flor de flores* (çiçeklerin çiçeği) olarak tanımladığı, neredeyse edebî bir dille yazılan *avisolar*, İstanbul'dan başlayan uzun bir yolculukla adadan adaya, şehirden şehre atlayarak, deniz, anakara ve adalar arasında macera dolu bir güzergâh takip eder ve "Büyük Türk"ün her adımını izleme ihtiyacı çekenlere ulaşır. Bu kaynaklar resmî Osmanlı tarihleri, vakayinameleri ve arşiv kaynaklarıyla yan yana getirildiğinde bir yapbozun parçaları gibi birbirlerini tamamlar.

Bazen de belge, hikâyesini bitirmeden sona erer ve tarihçiyi elinde kalemle ortada bırakır. Elde kılıçlarıyla donup kalan Don Quijote ve Basklı gibi sıfır zamanında kalakalır yazar. La Mancha arşivlerinden çıkan hikâyenin burada bittiğini iddia eden Cervantes, daha sonra devamını Toledo sokaklarında bulur. Zaman yeniden hareketlenir, kahramanımız La Manchalı şövalyeye Basklı arasındaki düello kaldığı yerden devam eder. Bu kitabı ve bunu takip edecek Kanuni devri çalışmalarını hazırlarken biz de çoğu kez Cervantes'in kahramanları gibi sıfır zamanında donup kaldık. Bir arşivden çıkan belgelerin devamına uzun süre ulaşamadık. Bazen de hiç beklenmedik bir anda, beklenmedik bir yerde belgelerin devamı karşımıza çıktı.

İspanya ve İtalya'da yaptığım arşiv çalışmaları esnasında çıkan bazı "çiçeklerin çiçeği" belgeler beni sadece şaşırtmakla kalmadı, bu alanın daha derinlere doğru kazılması gereken bir maden olduğunu gösterdi. Önemsiz gibi görünen, kenarda köşede kalmış ayrıntılar, bu dönemin klasik bakış açısıyla ve alışılmış kaynaklar ve yöntemlerle değil, daha farklı perspektiflerden incelenmesi gerektiğini düşündürdü. Eşi "Alaman" Seferi'ne giden Bejar düşesinin "Türlere karşı savaş" için tüm mücevherlerini İmparator V. Carlos'a göndermesi; Venedik doçunun 1530'u 1531'e bağlayan geceyi İspanyol büyükelçi Rodrigo Niño'ya Türklerin askerî ve sosyal hayatını anlatarak geçirmesi; V. Carlos'un Türklerin Friuli sınırlarına yaklaşmaları nedeniyle Roma'da değil Bolonya'da taç

Önsöz

giymesine dair belgeler, üzerinde düşünülmesi gereken detaylar sunar.

Amacımız, kurdeleleri açılmamış tozlu dosyalarda bekleyen bu belgelerle Kanuni devrine ait atlanmış ya da üzerinde çok durulmamış noktaların yeniden incelenmesidir. Bu kitap 16. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğini konu alacak bir dizi çalışmanın ilk bölümüdür. Başka bir deyişle elinizde tuttuğunuz kitap, madenden ilk çıkan çalışmaların ürünüdür. Saygıdeğer hocalarıma ve sevgili dostlarıma, bu kitabın oluşturulması ve okura sunulması aşamalarında gösterdikleri ilgi için şükran borçluyum.

Özlem Kumrular

AVRUPA DEVLETLER DENGE SİSTEMİ VE OSMANLI-FRANSIZ İTTİFAKI, 1525-44

HALİL İNALCIK

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA FRANSA'DA

Fransa Kralı 1525 tarihinde, İmparator V. Carlos (Şarlken/Karl) tarafından tutsak edildiği zaman Fransa monarşisi daha önceki İtalyan devletlerinin politikasına başvurmuştu. I. François Madrid'de esir bulunduğu sırada, annesi kraliçe, Osmanlı padişahı Süleyman'a başvurarak onu İmparator aleyhine harekete geçmeye teşvik etmişti. Süleyman'ın karşılık gönderdiği mektup metni aşağıdadır:

Ben ki Sultânü's-salâtîn ve burhânü'l-havâkîn tâc-bahş-ı husrevân-ı rûy-ı zemîn zıllulâh fi'l-ardayn, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rûm'un ve vilâyet-i Zulkadriyye'nin ve Diyarbekr'in ve Kürdistan'ın ve Azerbaycan'ın ve Şâm'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve külliyyen diyâr-i Arab'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki âbâ-yı kirâm ve ecdâd-ı izâmım enârallâhu berâhinehum kuvvet-i kâhireleri ile feth eyledikleri ve cenâb-ı celâlet-meâbım dahi tiğ-ı âteş-bâr ve şemşîr-i zafer-nigârım ile feth eyledüğüm nice diyârın sultanı ve padişahı Sultân Bayezid Han oğlu Sultân Selim Hân oğlu Sultân Süleymân Hân'ım.

Sen ki França vilâyetinin kiralı Françesko'sun.

Dergâh-ı selâtîn-penâhıma yarar adamın Frankipan ile mektup gönderip ve bazı ağız haberi dahi ısmarlayıp memleketinize düşman müstevli olup, el-ân habsde idüğünüzü i'lâm

edüp halâsınız husûsunda bu cânibden inâyet ve medet istid'â eylemişsiz, her ne ki demiş iseniz benüm pâye-i serîr-i âlem-masîrime arz olunup 'alâ-sebîlî't-tafsîl 'ilm-i şerifim muhit olub tamâm ma'lûmum oldu. İmdi padişahlar sınımak ve habs olunmak 'aceb değildir, gönlünüzü hoş tutup azürde-hâtır olmayasız. Öyle olsa bizim âbâ-yı kirâm ve ecdâd-ı izâmımız nevverallâhu merâkidehum dâimâ def'-i düşmân ve feth-i memâlik için seferden hâlî olmayup biz dahi anların tarîkine sâlik olup her zamanda memleketler ve sa'b ve hasin kaleler feth eyleyüp gece gündüz atımız eğlerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Hak subhâne ve te'âlâ hayırlar müyesser eyleyüp meşiyet ve iradeti neye müteallik olmuş ise husûle gele. Bâkî ahvâl ve ahbâr ne ise mezkûr âdeminizden istintâk olunub ma'lûmunuz ola, şöyle bilesiz.

Tahriren fi evâil-i şehri-i Rebîü'l-âhir li-seneti isneyn ve selâsîn ve tis'a mia

Bi-makâm-i dâru's-saltanati'l-'aliyye el-Kostantaniyye el-mahmiyye el-mahrûsa

Bu nâmenin giriş kısmında Süleyman padişahlığının azametini belirtiyor ve ülkesi yanında Fransa'yı bir vilayet ve hükümdarını da unvan kullanmadan bayağı bir kral olarak zikrediyor. Düşmanın yararlanmasını önlemek için, verilen kararlar hakkında sadece elçi ile "ağız haberi" gönderilmiştir, diyor.

Süleyman sözünde durur. Dönemin saray tarihçisi Nasûh Matrakçı'ya göre, Süleyman 1526 Mohaç Seferi'ne şu nedenle karar verir: Esir düşen "Efrenc vilâyetinin kralı izhâr-ı 'ubudiyet ile" Sultan'a "ilticâ" eder ve elçi gönderip Sultan'dan Carlos'un müttefiki olan Macaristan Kralı üzerine sefer yapmasını ister. Matrakçı'ya göre, Kral'ın cevabı "itâ'ate boyun verüb serefcendelerinden oluruz" şeklindedir. Osmanlı sarayı, Carlos (V. Karl) ve François'nın Avrupa'da "Çasarlık" için mücadele ettiklerini biliyordu. 1526-1547 döneminde İmparator ve Papa ile Osmanlı Devleti arasındaki çetin mücadele iki cephe; Orta Avrupa'da kara cephesi ve Akdeniz'de deniz

cephesinde sürer ve Osmanlı'ya karşı 1538'de Papa'nın çabalarıyla bir Kutsal Liga (İttifak) kurulur.

Osmanlı divanında Habsburglara karşı savaşı Akdeniz cephesinde mi, yoksa Orta Avrupa'da mı yapmanın iyi olacağı tartışılır ve Habsburg himayesi altında olan Macaristan üzerine büyük bir sefer yapmaya karar verilir. Tabii, Osmanlı divanı Avrupa'daki bu iç çatışmanın Osmanlı siyaseti için ne kadar yararlı olduğunu tespit etmiştir. Bundan sonra Osmanlı, Habsburglara karşı yükselen milli devletlerin giriştikleri mücadelenin, Avrupa'da Osmanlı hedefleri için hazırladığı imkânları hakkında değerlendirir. Bu siyaset, yüzyıllarca Osmanlıların Avrupa politikasının temel prensibi olacaktır. Avrupa'yı tek elde toplamak isteyen büyük bir güce, imparatorluk idealine karşı, Osmanlı daima karşı güçleri destekleme politikasını güdecektir. Bu bakımdan Fransa ile başlayan ve fiilen bir ittifak halini alan ilişkiler, Osmanlı'nın Avrupa politikasının temel taşıdır.

Öte yandan parçalanmış İtalya'yı istila amacını güden İspanya, Fransa ve Avusturya karşısında Osmanlı da 1480'den beri İtalya'yı istila siyasetini Avrupa'da esas hedeflerinden biri olarak benimsemişti. Bunun menşesine gelince; II. Mehmed Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi Konstantinopolis'in fethinden itibaren, kadim Roma İmparatorluğu'nu ihya etmek emelindeydi; Kayser-i Rûm unvanını Sultan ve Hakan unvanlarına eklemişti. II. Mehmed Balkanlar'da ve Ege Denizi'nde tam egemenliğini kurduktan sonra İtalya istilasının zamanı geldiğine hükmetmiş ve 1480 yılında bir donanmasını Rodos üzerine sevk ederken, Avlonya'dan Gedik Ahmet Paşa kumandası altında bir kuvveti Otranto'ya çıkarmış ve Napoli krallığındaki bu kaleyi fethetmişti. Fakat ertesi bahar II. Mehmet'in ani ölümü ve Osmanlı tahtı için çıkan iç kargaşa dolayısıyla Gedik Ahmet Paşa İtalya'daki ileri harekâtı durdurmak zorunda kaldı. Paşa'nın Otranto Kalesi'nde bıraktığı 500 kadar Osmanlı askeri Napoli Kralı'nın hizmetine girdi ve İtalya harplerinde çok yararlı bir rol oynadı. Bir köprübaş olarak Otranto'nun Osmanlıların eline geçmesi, İtalya'da bir panik havası doğurmuş, Roma'da Papa Fransa'ya kaçmak için hazırlıklara girişmiştir.

İtalya'nın istilası tasarısı, yarım yüzyıl sonra Büyük Süleyman tarafından yeniden gündeme getirilecektir. İtalya'yı istila gücü çünkü Venedik, Dalmaçya kıyılarında birtakım kaleleri berkitmek suretiyle karada bir savunma hattı meydana getirmişti. İkinci savunma hattı, güçlü Venedik donanması tarafından oluşturuluyordu. Üçüncü savunma hattı, İtalya kıyılarında boydan boya berkitilmiş kalelerdi. Süleyman 1538 yılında İtalya'yı istila etmek için büyük bir ordu ile harekete geçti; fakat daha ilk savunma hattı üzerinde, Korfu Adası'nda güçlü bir dirençle karşılaştı ve vazgeçmek zorunda kaldı. Onun asıl hedefinin İtalya istilası olduğunu Batı kaynakları açıklamaktadır. Osmanlılar bu başarısızlığı örtmek için, seferin sadece Korfu Adası'na olduğunu ileri süreceklerdir.

1538'e doğru İtalya'da durum şu şekilde idi: Osmanlılar açısından iki temel etken, Avrupa istilasını güçleştirmekteydi; birincisi, Avrupa'daki devletlerin Papa ve İmparator etrafında toplanarak büyük bir Haçlı cephesi oluşturması; ikincisi, o zaman Osmanlı donanmasının deniz aşırı istila hareketlerine girişebilecek kadar kuvvetli olmamasıydı. Bu yüzden Osmanlılar, 1538 yılına kadar İtalya istilasını geciktirmiştir. Süleyman'ın İtalya'yı istila kararına, 1538'de Barbaros Hayreddin kumandasındaki Osmanlı donanmasının, Preveze önlerinde ilk kez İmparatorluk donanmasını yenilgiye uğratarak, Akdeniz'de egemen duruma gelmesi (bkz. aşağıda) neden olmuştur. İstanbul'daki Venedik balyosu, doğa yazdığı mektupta İtalya istilası planlarıyla ilgili "Sultan Süleyman daima 'Roma'ya, Roma'ya!' demekte ve İmparator'un Kayser unvanını taşımasından nefret etmektedir. Çünkü Sultan kendisi kendine Kayser unvanını benimsemiştir" ifadesini kullanır. Bu sözler 1531'de söylenmiştir. Önemli olan şudur ki, o sırada Fransa, Süleyman ile ittifak halinde idi ve Korfu Kalesi'nin kuşatılması sırasında bir Fransız donanma birliği Osmanlı donanmasına katılmıştı. Fakat Avrupa'da bu tehdit o kadar büyük bir tepki uyandırmıştı ki, Fransa Kralı ister istemez 1538 Temmuz ayında İmparator'la Aigues-Mortes'ta barış imzalamış, hatta onunla beraber Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi'ne girişeceğini vadedmişti. İşte, bundan iki

ay sonra Sultan'ın kaptanıderyası Barbaros Hayreddin, Preveze'de büyük bir Haçlı donanmasına karşı zafer kazanıyordu.

Bu gelişmeler açıkça gösteriyor ki Osmanlı Devleti İtalya harpleri sırasında öteki Avrupa büyük devletleri gibi aktif, üstün bir güç olarak ortaya çıkmış, İtalya'yı ele geçirerek Avrupa'daki üstünlük mücadelesinde taraflardan biri durumuna gelmişti. Fransa ittifakının Avrupa politikası için ne kadar önemli olduğunu kavrayan Osmanlı Sultanı, Fransa'yı yalnız askerî bakımdan değil, mali bakımdan da desteklemekteydi. 1533 tarihinde Sultan, Fransa Kralı'na yüz bin altın göndererek İmparator'a karşı İngiltere ve Alman prensleri ile bir koalisyon yapmasını istiyordu. İki yıl sonra Fransa Kralı Sultan'dan bir milyon altın dükalık bir yardım yapmasını istedi. Daha sonra, 1555'te Fransa Kralı II. Henry, Sultan'ın Yahudi mültezimi Yusuf Nasi'den 150 bin altın borç sağladı. Kral'ın yüzde 12'den yüzde 16'ya kadar yüksek faizle giriştiği istikraz faaliyetine, Osmanlı ülkesinden birçok kimse para yatırmıştı. Görülüyor ki Fransa, İmparator'a karşı yüzyıllarca karşı duran bu güçlü monarşi, varlığını Osmanlı desteğine borçlu olduğu inancında idi. Daha 1532 yılında I. François, Venedik elçisine şu itirafta bulunmuştur, "V. Carlos'un muazzam imparatorluğu karşısında Avrupa'da devletler ancak Osmanlı gücü sayesinde varlıklarını güvenceye alabilmektedir."

Özetle, bu olaylar göstermektedir ki Osmanlı İmparatorluğu bu tarihlerde Avrupa'da güçler dengesi politikasında egemen bir rol oynamakta, bu suretle milli devletlerin yükselişinde kesin bir rol üstlenmekteydi. Osmanlı'nın bu ilgisi tabii, Avrupa'yı parçalanmış durumda tutmak ve toptan bir Haçlı saldırısını önlemek içindi. Osmanlı'nın Avrupa'da milli devletlerin yükselmesindeki rolü 16. yüzyıl boyunca süregelmiştir. Kudretli İspanyol Kralı Habsburglardan II. Philip, İngiltere'yi istilaya hazırlanır ve Hollanda'da patlak veren isyanı bastırmaya uğraşırken bu milletler elçiler vasıtasıyla Sultan'ı, Osmanlı ordularını Habsburglara karşı harekete geçirmeye teşvik ediyorlardı. Akdeniz'de İmparator'un deniz kuvvetlerine ve İspanya'ya karşı Osmanlıların tehditleri devam ederken, kara-

da da ordular Habsburgları Avusturya'da tehdit etmekte idiler. Özetle, Habsburgların Avrupa'da üstünlük girişimleri karşısında Osmanlılar, Avrupalı milletlerin yegâne desteği durumuna gelmişti. Osmanlı'nın Avrupa'da yükselen milli devletleri ekonomik bakımdan da desteklemesi, bu devletlerin ekonomik gelişmesinde kesin bir rol oynamıştır. O çağda Avrupa ekonomisinde Mısır'dan Karadeniz'e kadar olan ülkeler yani *Levant* denilen bölge, dünya ticaretinde çok önemli bir yer tutuyordu. Hint Denizi ülkelerinden Avrupa'ya uzanan ve Ümit Burnu'nun keşfinden sonra da Osmanlı girişimleri sayesinde yeniden canlanan Hindistan-Avrupa ticaret yolu, Osmanlı pazarlarını Avrupa'da yükselen ekonomiler için vazgeçilmez bir duruma getirmişti. Bu tarihte İngiltere, Levant ticaretine birinci derecede önem veriyordu ve Londralı bankerler bu maksatla *Levant Company* adı altında bir kumpanya kurmuşlardı. Osmanlı ülkesinde ticaret yapmak için Sultan'ın özel bir imtiyaz bağışlaması gerekirdi. Ticaret için güvence, Batı'da kapitülasyon denilen *ahidnameler* yolu ile sağlanırdı. Sultan'ın bu güvenceyi tek taraflı olarak bağışlamasını temsil eden ahidname yabancı tüccarın ülkede serbestçe ticaret yapmasını, canlarını ve mallarını güvence altına almasını garanti eden, yeminle berkitilmiş bir belge idi.

Osmanlılar bu gibi ahidnameleri yalnız dost memleketlere verirdi. Kapitülasyon alan bir Avrupa devleti, düşman safına geçtiği anda ahidname hükümsüz hale geliyordu. Ahidname verilmesi bir Avrupa devleti ile siyasi dayanışma anlamına gelmekteydi. Osmanlılar Habsburglara karşı isyan ve mücadele halinde olan Hollandalıları ekonomik anlamda 1579'dan itibaren desteklemekte idiler ve nihayet 1612'de İngiltere'ye verdikleri ahidname gibi bir kapitülasyonu Hollandalılara da bağışladılar. Daha önce o devletle bir çeşit siyasi dayanışma, hatta ittifak anlamını taşıyan kapitülasyon, ancak 18. yüzyılda Osmanlı için zorunlu bir antlaşma niteliğini kazanacaktı. İngiltere ve Hollanda, bu ticaret müsaadeleri sayesinde Levant ticaretinde Venedik ve Fransa'yı geride bırakacak kerte bir gelişme gösterdiler ve Hint Okyanusu'nda koloni girişimlerinden önce, büyük kumpanyalar yolu ile ilk kapitalist girişimlerini

Levant'ta gerçekleştirdiler. Başka deyişle Osmanlı Devleti, İngiltere ve Hollanda'nın Avrupa'da kapitalist ve merkantilist devletlerin ön safında yer almaları sürecinde kesin bir rol oynadı.

Hint Okyanusu-Akdeniz Levant ticareti, bir taraftan Basra Körfezi, öbür taraftan Kızıldeniz üzerinden Portekiz ticareti ile rekabet halinde idi. 1560'larda Osmanlı ülkesine gelen baharat, boya, kıymetli taş gibi Hint Okyanusu malları, Ümit Burnu-Lizbon yolu ile gelen mallara eş değerde idi. İstanbul, dünya baharat ticaretinde Lizbon ile rekabet ediyordu. Avrupa'da baharat ticaretini tekeline tutan Portekizli Yahudi Dona Gracia ve Don Joseph Nasi firması merkezini İstanbul'a nakletmişti. Bunun başka bir nedeni de, Yahudilerin o zaman Osmanlı ülkesinde tam bir güvenceye erişmiş olmalarıydı. Halbuki, 16. yüzyıl ortalarında Papalık arazisinde, Hıristiyanlıktan döndükleri iddiası ile Marrano Yahudileri meydanlarda yakılıyordu.

AVRUPA DEVLETLER DENGE SİSTEMİ VE OSMANLI

1494-1559 İtalya harpleri, Avrupa tarihinde devletlerarası ilişkilerde yeni bir kavramı gündeme getirdi. Esas konu şuydu: İmparator V. Carlos, tüm Avrupa'da üstünlük kurmak, Ortaçağ'daki gibi Avrupa'yı bir tek imparatorluğun egemenliği altında birleştirmek amacındaydı. Bu siyasi hedef için en çok başvurulan propaganda konusu, Türklere karşı bir Haçlı Seferi başlatmaktı. Asıl maksat, İtalya'ya sahip olmak, böylece Avrupa'da egemen bir duruma geçmekti. Oysa o dönemde Avrupa'da Fransa, İngiltere gibi milli devletler ortaya çıkmış, her devlet İmparator karşısında kendi bağımsızlığını savunmaya başlamıştı. Fransa, İngiltere, Hollanda ve Alman prensleri, imparatora karşı bağımsızlıklarını destekleyecek herhangi bir dış güçle ilişkiye girmekte sakınca görmüyorlardı. Başka bir deyişle, o zamanın Avrupa politikasında bağımsız devletler arasında bir denge politikası, bir *devletler sistemi* ortaya çıkmış bulunuyordu. Bu denge politikasını en yakından izleyen devletlerden biri İngiltere idi. İngiliz Kralı VIII. Henry bu politikayı, kuvvetliye karşı zayıfın yanında yer alma yöntemi olarak "baskül

siyaseti" diye adlandırmıştı. İşte denge arayan Avrupa'nın yanında Doğu'da bir dünya gücü olarak yükselen Osmanlı Devleti, bu devletler sisteminin bir üyesi olarak yer alacaktır. İmparator karşısında kendini tehdit altında hisseden her devlet, doğudaki bu süper güce başvuracak yahut onu kullanma tehdidinde bulunacaktır. Böylece, Osmanlı Devleti kendiliğinden Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline gelir. 1525-1559 döneminde V. Carlos'un ürkütücü imparatorluğu karşısında Fransa, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak bu dengeyi sağlamaya çalışacaktır.

1537'de Osmanlı Devleti Venedik deniz devletiyle savaş halinde idi. Akdeniz'de mücadele büyük önem kazanmıştı. Tunus'un düşmesinden sonra Fransa ile diplomatik ilişkilere hız verilmiş ve Fransız elçisi Jean de La Forest 1535 Şubat'ında İstanbul'a gelmişti. İttifak maddeleri arasında Osmanlı donanmasının Fransız deniz kuvvetleriyle birlikte V. Carlos'un elindeki Sicilya, Sardinya, Napoli ve İspanya'ya saldırması ve Tunus'un geri alınması vardı. I. François, İtalya'yı istila ederek Lombardiya'ya girecek, Osmanlılar da Napoli'yi istila edeceklerdi. Böylece, Osmanlı Devleti İtalya harplerinde aktif bir rol üstleniyor ve kendi payını belirliyordu. 1538'de Süleyman'ın İtalya'yı istila etmek kararında olduğuna hiç kuşku yoktur. Barbaros, bu harekât sırasında Güney İtalya'da Apulia'ya saldırmış ve Fransızlar ekim ayında Kuzey İtalya'da Savua'yı işgal etmişlerdi. Aynı tarihlerde Ege Denizi'ne gelen Fransız donanmasına İstanbul'dan para ve erzak gönderildi. Kutsal Liga'ya karşı Osmanlı-Fransız ittifakı, artık Haçlı döneminin son bulmuş olduğunu gösteriyordu. Kutsal Liga donanması Ege Denizi'ne varmak için Preveze önlerine kadar ilerledi ve işte orada Barbaros'un Andrea Doria'ya karşı büyük deniz zaferi gerçekleşti (27 Eylül 1538). 1538-1571 döneminde Akdeniz'de, kesinlikle Osmanlı üstünlüğü vardı.

AKDENİZ'DE OSMANLI-FRANSIZ İŞBİRLİĞİ

Osmanlı Devleti, Venedik ile nihayet barış yapmış (Ekim 1540) ve bu devleti Fransız-Osmanlı ittifakına davet etmişti. Süleyman, karada V. Carlos'un kuvvetlerine karşı yeni bir sefere çıkıyor

(1541), Barbaros denizde Fransız donanması ile işbirliği yapıyordu. İmparator'un Andrea Doria kumandasındaki güçlü donanması karşısında Fransız donanması, ancak Barbaros'un işbirliği ile dayanabilirdi.

Hıristiyan Avrupa'da V. Carlos ve François karşı karşıya bir propaganda savaşı içinde idiler. V. Carlos Fransa'yı, Hıristiyanlığın büyük düşmanı ile ittifak etmek ve Hıristiyanlığa ihanet etmek ile suçluyor, bu maksatla Fransızca risaleler bastırıp dağıtıyordu. Fransa Kralı ise ittifakı yalanlıyor, Osmanlı divanı ile müzakereleri daima gizli şekilde yürütüyordu. François ile V. Carlos arasında bu propaganda savaşı, asıl Almanya'daki Cermen prenslerini hedef alıyordu. V. Carlos, Osmanlı'ya karşı bu prenslerin askerî yardımını sağlamak için büyük çaba gösteriyor, François ise Süleyman'ı teşvik eder hareketlerden kaçındığını ilan ediyordu. François, Nürnberg'de toplanan Alman prenslerine gönderdiği bir mektupta¹ (9 Ocak 1543) "*La république chrestienne*" dediği Batı Hıristiyan dünyasının birliğini vurguluyor, kendisinin Türk tehlikesine karşı 30 bin kişilik bir ordu ile katılmayı vadettiğini hatırlatıyor, Osmanlı Sultanı ile "ittifak veya işbirliği" değil ancak geçici ateşkes yaptığını beyan ediyordu. V. Carlos ise, Kral'ın saldırıları yüzünden Türklere karşı savaşı sürdüremediğini ve onun Sultan'ı kışkırttığını söylüyordu. François bunları reddederek, V. Carlos'un şöhret düşkünlüğü ve ihtirası yüzünden Türkleri saldırıları ile tahrik ettiğini ileri sürüyor ve Cermen prenslerine *Trés Chrétien* unvanının gerektirdiği gibi Türklere karşı Almanya ile beraber olacağı sözünü veriyor, V. Carlos ile aralıklı olarak yaptığı barış antlaşmalarında Haçlı seferlerine katılmayı vadediyordu. Tüm propagandalara rağmen asıl mücadelenin Avrupa'da üstünlük mücadelesi olduğunda kuşku yoktu.

1 E. Charrière, *Négotiations de la France dans le Levant*, I, Paris, 1853, s. 558-559.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA TOULON'DA

1543 baharında Sultan Süleyman tekrar İstanbul'dan Macaristan'a hareket ettiği zaman Barbaros kumandasındaki Osmanlı donanması denize açılacak, İtalya savaşları ve Osmanlı-Fransız ittifakının çok ilginç yeni bir aşaması başlayacaktı.

Süleyman, François'nın ikiyüzlü politikasını biliyordu ve mektuplarında kralı bu iki taraflı oyundan caydırmaya çalışıyordu. Ancak anlayışlı davranarak fazla sıkıştırmaktan da kaçınıyor, her şeye rağmen Hıristiyan dünyasını parçalanmış bir halde tutan bu değerli ittifakı bozmak istemiyordu. Barbaros o yaz donanması ile İtalya sahillerine vardığında, Roma'da Papa korku içinde François'dan aracılık istedi. Bunun üzerine Barbaros Papalık topraklarına saldırmaktan caydı. Anlaşma gereği, Fransız sularına girdiği andan itibaren donanma için gerekli erzak Fransızlar tarafından karşılanacakken, Hayreddin donanma için gerekli erzakı para ile aldı. 20 Temmuz 1543'te Marsilya Limanı'na ulaşan Osmanlı donanması 110 kadirga, 40 fusta (küçük kadirga), 3 büyük yelkenli kökeden oluşmakta idi.

Barbaros, top ateşi ile selamladığı Marsilya'da görkemli bir merasimle karşılandı. Onun şehre geleceğini duyup uzak yerlerden koşup gelen halk, bu efsane korsanı yakından görmek için sabırsızlanıyordu. Şehrin ileri gelenlerinin verdiği ziyafette Barbaros, taht gibi bir koltukta Fransızların meraklı gözleri önünde azametle oturuyordu.

François, kuzeyde Flandra'da V. Carlos'a karşı savaşırken Osmanlı donanmasının Fransız donanmasıyla birlikte Nice şehrini zapt etmesini istedi. Doria, onları 140 gemisi ile bekliyordu. Nice üzerine giden 4 Fransız kadirgası düşmanın eline geçti. Nice o zaman Savua dukalığına aitti ve V. Carlos'un himayesi altında idi. Osmanlı-Fransız birleşik donanması şehri bombardıman ateşine tuttu. Donanmada hazır bulunan Fransız elçisi Polin binaların yıkılmaması için Hayreddin'den güvence istedi. Barbaros talebi dikkate aldı. Fransızlar bir ara Osmanlı askeri çekilirse teslim ola-

caklarını bildirdiler, ancak Osmanlılar çekilince savaş tekrar başladı. Barbaros, Fransızların güvenilmezliği ve gevşekliği yüzünden hiddet içinde idi. Fırtına nedeniyle donanmasını alıp yakındaki bir adaya çekildi. Bu arada Eylül ayında Doria donanma ile Nice'in yardımına koştu ise de Barbaros'un karşısında çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı donanması harekât sahasından çekilmeden Nice etrafındaki birçok kalenin itaatini sağlayarak Fransızlara teslim etti.

Barbaros ertesi yıl harekâta devam etmek için kışı Fransa'da geçirmenin zorunlu olduğunu Sultan'a bildirdi. Kış yaklaşmakta olduğundan donanmanın dönmesi imkânsız gibiydi. Sultan, bu donanmanın yapımı için 1.200.000 altın düka harcamıştı (bu dönemde Osmanlı Devleti'nin tüm bütçesi 9 milyon düka idi). İstanbul ile Paris arasında elçiler gidip geldi, görüşmeler sonunda Osmanlı donanmasının Toulon liman şehrinde kışlamasına karar verildi. Genelde Osmanlı donanmasına sadece altı aylık sefer için lojistik ihtiyaçlar sağlanırdı. Fransız deniz tarihçisi La Roncière'in itiraf ettiği gibi, Barbaros Toulon Limanı'na vardığı zaman (9 Ekim 1543) hazırlıklar noksandı. Şehir 8 Eylül'de Osmanlıların yerleşmesi için boşaltılmıştı. Osmanlı denizcileri Toulon şehrindeki ve banliyödeki evlere yerleştirildiler. Kral yöre halkına on yıl vergi bağışıklığı vermişti. Her şeyin değeri tespit olunmuş ve şehir meclisi Türkleri beslemek için sadece 20.000 altın tahsisat ayırmıştı. İstanbul ile Barbaros arasındaki yazışmalarda, Sultan'ın donanmanın güvenliği için kaygı içinde olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul'dan kış koşulları altında erzak vesaire gelmesi imkânsızdı. François, Osmanlı donanmasının erzak ihtiyacının ve tayfa maaşlarının Fransa tarafından karşılanacağına söz verdiği halde, sayısı 30.000'i bulan donanma efradının beslenme ve maaş sorunu Fransız makamları ile tatsız tartışmalara neden olacaktı. Fransız makamları Türklerin, gereksiz yere para sızdırmak çabasında olduklarını ileri sürdüler. Bazı Fransız kaynakları kuşatma sırasında Osmanlıların yağma yaptıklarını söylemiş, başka Fransız kaynakları ise Türkler arasındaki itaat ve disiplini övmüştür. Barbaros, yerel Fransız tüccarından borç almak zorunda kaldı.

Osmanlı donanması Nice'i alamadıysa da, o zamanki Fransız elçisinin raporlarına göre, Osmanlı işbirliği sayesinde güney Fransa bir saldırıdan korunmuş bulunuyordu. 1544 baharında harekât yeniden başladı. Barbaros, İspanya kıyılarına 22 gemilik bir donanma gönderdi ve kendisi donanmanın büyük kısmı ile Sardinya ve Korsika adalarına saldırdı.

Sultan, Macaristan Seferi'nden 14 Kasım 1543'te İstanbul'a dönmüş ve Barbaros'tan durum hakkında haber almıştı, François'ya erzak ve maaşlar konusundaki anlaşmayı hatırlattı ve Macaristan'daki zaferleri hakkında bilgi verdi. Süleyman bu seferinde birçok kaleyi, bu arada Şikloş, Estergon, İstolni-Belgrad ve Tata kalelerini de zapt ederek orta Macaristan fütuhatını tamamlamış bulunuyordu.

1544 harekât planı, Korsika'nın zaptını, Sardinya'ya saldırıyı ve İmparator kuvvetlerinin Tunus'tan atılmasını içeriyordu. Osmanlı amirali, Fransızların düşmanla anlaşmasından ciddi olarak kuşkulandı. Erzak ve maaş sağlanmadığından, İtalya sahillerine yaptığı akınlarda ahaliyi esir edip, fidyeye satma yoluna başvurdu. Bütün bu anlaşmazlıklara rağmen, Süleyman ittifaktan çekilmeyi düşünmüyordu. O zaman Fransız elçisi Maurand'ın yazdığına göre, Akdeniz kıyılarında Barbaros'un saldırdığı korku o derecede idi ki, donanmanın sadece görünmesiyle kaleler teslim oluyor ve Osmanlı denizcisi bu kaleleri Fransızlara devrediyordu. V. Carlos'a bağlı Napoli krallığındaki kalelere saldırılar yapıldı, binlerce esir alındı, şehirler yakıldı. Ağustos ayında kaptanıderya, Fransız elçisi Polin yanında olduğu halde İstanbul'a ulaştı. Süleyman, Eylül'de François'nun bir kez daha V. Carlos ile barış yaptığını öğrendi. Fransa Kralı tekrar müttefikine ihanet etmiş ve düşmana birleşme vaadinde bulunmuştu. Bununla beraber François, Sultan ile ittifakını devam ettirmeye büyük önem veriyordu. Kral, V. Carlos ile Osmanlılar arasında barış için aracılık önerisinde bulundu. O zaman böyle bir barış Sultan'ın da işine geliyordu. Bu tarihte Osmanlı divanı, İran Safevîleri ile bir savaşı gerekli görmekteydi. Osmanlıların temel stratejisi, Doğu'da ve Batı'da aynı zamanda

savaşmaktan kaçınmaktı. 1545'te V. Carlos'un Viyana'daki kardeşi Arşidük Ferdinand ile 18 aylık bir mütareke imzalandı (10 Kasım 1545). Görüşmeler iki yıl daha sürdü ve sonunda Sultan, V. Carlos ve Ferdinand ile beş yıllık bir barış antlaşması imzaladı (19 Haziran 1547). Arşidük Ferdinand bazı yerler için yılda 30.000 altın ödemeyi kabul etti. François, Papa ve Venedik bu mütarekeye dahil oluyorlardı. Kral, barışın devam etmeyeceği düşüncesinde idi. V. Carlos'a karşı savaşlarında iflas durumuna gelen François, bu arada Osmanlı Devleti'nden 300.000 altın borç istedi.

Ünlü Fransız tarihçilerinden Jules Michelet, *Fransa Tarihi* adlı ünlü kitabında, Barbaros'un Fransız donanması ile işbirliğinden söz ederken aynen şunları yazıyor: "Katolik Fransa... korsanların, esir tacirlerinin bayrağını, İslam'ın sancağını izlemiştir. Genç Duc d'Enghien, Barbaros ile ittifak halinde Nice şehrini kuşatmış ise de bir sonuç alınamamıştır. Cezayirli (Barbaros'un Türklerini kastediyor) yağma ve insan avcılığı ile bunun karşılığını koparmışlardır. Toulon'a ve hatta Provence'a yerleşen Türkler sadece yerli kızları ve kadırgaları için kürek esirleri toplamışlardır. Ertesi yıl yine büyük bir tahrip harekâtında Toskana'da 6000, Napoli krallığında 8000 kişiyi esir almışlar, bu arada da özellikle Sultan'ın haremî için İtalya manastırlarından 200 bakire kızı toplayıp götürmüşlerdir." 19. yüzyıl Fransız tarihini gözden geçirdiğimiz zaman genellikle V. Carlos'ı destekleyen, Sultan'la ittifakı kötüleyen ifadeler buluruz. Oysa 16. yüzyıldaki Fransızlar bu ittifakı hiç de böyle yorumlamıyorlardı.

1542'de Venedik'e elçi olarak gönderilen Jean de Montluc'un orada yaptığı konuşmada ileri sürdüğü noktalar dikkate değer. Montluc'e göre Hıristiyanlığın başına gelen bütün tahribat ve musibetlerden İmparator sorumludur. İmparator ile kardeşi Ferdinand'ın İstanbul'a elçiler göndererek Süleyman ile gizli görüşmeler yaptıklarını ve Habsburgların "Büyük Türk"e yıllık haraç ödediğini hatırlatır. Montluc, "verilen 30 bin altın Hıristiyanlığa karşı bir destek olmuyor mu?" sorusunu soruyor ve sultan ile ittifakın siyasi anlamda zorunlu bir hareket olduğu üzerinde duruyordu. Fransa elçisi Milano dukası Ludovico Sforza'nın vaktiyle İtalya'daki ra-

kiplerine karşı Sultan II. Bayezid'in kuvvetlerini kullandığını, keza o dönemde İmparator Maximilian'ın Türkleri Fransa'ya karşı kıskırtmış olduğunu da ekliyor. İmparator askerinin 1544'te Venediklilere karşı yaptığı zulümleri hatırlatarak şunları söylüyor: "Bizim dinimize yabancı askerlerden (Türklerden) oluşmuş bu büyük ve güçlü ordu, efendim Fransa Kralı'na yardım için gönderilmiştir. Herhangi bir kimseyi incittiklerine dair şikâyet olmamıştır. Nazik davranışlardır. Geçimleri için aldıkları her şeyi karşılığında para vererek almışlardır."

Fransız elçisi o tarihte Avrupa'da yepyeni bir kavramın, devletler arasında denge kavramının egemen olduğunu konuşmasında açıkça ifade eder. Ona göre, İmparator'un adamları efendilerinin Fransa'ya saldırmasını haklı göstermek için Fransa Kralı'nın Sultan ile ittifakını bahane etmektedirler. İmparator, Hıristiyanlık davasını güderken, öbür taraftan Papa'ya karşı "bir heretik ve asi olan" İngiliz Kralı VIII. Henry ile ittifak yapmaktan çekinmemiş, keza İmparator, Protestan Alman prensleri ile birlikte hareket etmekte bir sakınca görmemiştir. Polin'in söylediği bütün bu durumlar, Avrupa diplomasisinde o zaman nasıl bir yeni durumun ve kavramın egemen olduğunu göstermek bakımından ilginçtir; Müslüman Sultan ile ittifak o çağda bir denge politikası icabı gibi yorumlanmaktadır.

Osmanlı divanı da durumu böyle yorumlar. İslamlık ve Hıristiyanlık bir propaganda, bir bahane gibi kullanılır. *Süleymannâme*'de bu ittifak hakkındaki Osmanlı görüşü çok ilginçtir. Bu kaynakta, "İmparator, Kayserlik yani tüm Avrupa'nın başı olmak iddiasıyla Fransa'yı Müslümanlara karşı ittifaka zorlamış, bu nedenle İslam'ın sultanı Süleyman'ın Fransa Kralı ile ittifakı bir zorunluluk halini almıştır" denmektedir. Eğer Fransa bu ittifaktan cayarsa, bütün Hıristiyan dünyasının Osmanlılara karşı tek bir cephe halinde birleşmesi kaçınılmazdır. Osmanlı tarihçisi, Osmanlıların da Avrupa'da bir güçler dengesi politikasını izlemek zorunda bulduklarını, Hıristiyan bir devletle ittifakı, onları askerî yardımla desteklemeyi bir *reel-politik* gereği gibi gördüklerini açıkça ifade etmektedir.

Fransız sarayı o zaman Osmanlı sultanını, “dünyadaki en büyük hükümdar” olarak görmektedir.² Kral François, Venedik elçisine Avrupa devletlerinin bağımsızlığını güvence altına alan tek gücün Osmanlı padişahı olduğunu itiraf eder. 1559’da İtalya harplerine son veren Cateau-Cambrésis Barış Antlaşması’na kadar Fransa Kralı II. Henry (1547-1559), Osmanlılar ile ittifakı siyasetinin temel taşı sayar, ondan askerî destekle beraber önemli miktarda mali destek de sağlar. Habsburg üstünlüğüne karşı Osmanlı ittifakı, Fransa’nın vazgeçilmez geleneksel siyaseti olur. Tabii, bu ittifaktan Osmanlılar da büyük yarar sağlar. Çağdaş Osmanlı tarihçisi Matrakçı’nın belirttiği gibi, Avrupa Hıristiyanlığının parçalanmış durumda kalması, Papa ve İmparator’un tasarladıkları bir Haçlı saldırısının önlenmesi, Osmanlıların Avrupa politikasının temel prensibidir.

HAYREDDİN’İN 1543-1544 SEFERİ ÜZERİNDE SÜLEYMANNÂME

Muhteşem Süleyman dönemi seferlerini anlatan minyatürler ile süslenmiş *Süleymannâme* adlı kitap, ittifakla ilgili o zamanki Osmanlı görüşü ve Hayreddin Paşa’nın Fransa seferi hakkında oldukça ayrıntılı bilgi verir. Fransa Kralı’ndan gelen elçi dolayısıyla verilen haberde, Kral şöyle tasvir edilir (bugünkü dile çeviriyoruz):

Kâfir sultanlarının muazzamlarından, küfür diyârının çok eski hükümdarlarının başta gelenlerinden taht sahibi hüsv ve memleket sahibi haşmetli Kral sınırsız hazineler ile tanınmış França memleketine Nûrşîn-Revân tahtıyla başabaş olan Françeşko, Sultan’ın dünya gücünü temsil eden yüce kapısına elçisi ile arzihal gönderip[...].

Bu girişten sonra, yazar Kral’ın mektubunu şöyle özetler:

Ey yedi iklimin Padişah’i, dünyanın sığınağı yiğitlik membaı, ey şahım! Benim halimden haberdar ol ve bu gönlü yaralıya

2 Pierre de Bourdeille, *Oeuvres complètes*, (L. Lalanne ed.), cilt XI, s. 179. Isom-Verhaaren’in doktora tezindeki notu.